

Marius Diaconescu

A moldvai katolikusok identitáskrízise a politika és a historiográfiai mítoszok között

Esettanulmány: a román eredet mítosza

Moldva katolikus lakossága több mint egy évszázada súlyos identitáskrízisben szenved. Sokan közülük nincsenek meggyőződve eredetükről vagy etnikai hovatartozásukról. Azok, akik meggyőződésük mellett kitartanak, nem merik azt nyilvánosan felvállalni. Bizonytalanságukat felerősíti az 1989 utáni hivatalos vagy félhivatalos diskurzus hevességének mértéke is. Az egymással összecsapó két szélsőséges diskurzus csak az identitáskrízis elmélyülését és a moldvai katolikus közösségek belsejében kialakult táborok közötti ellentétek megerősödését idézi elő. A katolikus közösségek idillikus egysege már csak egy emlék, mely alig ismert, és amely inkább a 17–18. századi olasz misszionáriusok beszámolóiban található meg, mint a helybeli hagyományban.

A moldvai katolikusok magyar és szász eredetének hagyománya már a 18. század második felében is élt. 1781-ben Zöld Péter, a székely pap lejegyezte azokat a hagyományokat, amelyeket 1765 és 1768 közötti kalandozásai alkalmával hallott: „A magyarok maradványai pedig jelenleg kilenc plébániára felosztva és azon fejedelemség szétszórva, magokat csángómagyaroknak nevezték és nevezik mai nap is, nem kevésbé tartja magát közöttük őseik hagyománya szerint az is, hogy közöttük sok család szász eredetű... de senki közülük nem beszéli a szász nyelvet, hanem mindnyájan a moldvait, vagyis az oláht éppen úgy ismerik és beszélik, mint a magyart, jóllehet ezt sokban eltérőleg ejtik ki, mint mi magunk.”¹

Hat évtizeddel később Petrás Incze, egyike az első moldvai katolikus származású értelmiségieknek, Döbrentei Gábornak, a Magyar Akadémiai Társaság tagjának egy 38 kérdésből álló kérdőívére válaszolt. A hatodik kérdésre: „Miféle hagyomány lehet közöttük Moldovába mikor? Melly alkalommal telepedésök felől? Ki vezette őket oda?” a moldvai páter a következőket válaszolta: „Kétfélék a' Moldovába teleplő magyarok, csángók t. i. és a' szomszéd Erdélyből bevándorlottak; az elsőbkek telepei teszik a népesebb helységeket... Már mi illeti az említett csángók nevezetét, költözésök idejét, arról minden fürkészetem mellett is nem csak semmi bizonyost, hanem még a bizonyoshoz hasonlót sem tudhatok; azt sem határozhatom meg, a régiségnek-e, hadaknak-e vagy tudatlanságnak tulajdonítsam e nagy és valóban sajnálható hézagot... Hozzávetőleg tehát bizonyosan meg nem határozhatni... Annyi igaz, hogy magokat nagyon régieknek tartják...”²

A moldvai katolikusok identitástudat-alakulásának ezen két meghatározó pontjával szándékoztuk kezdeni fejtegetésünket, mivel egy olyan időszakban fogalmazódtak meg, amikor politikai szempontból még nem foglalkoztak ezzel a témával.³

¹ Szócs 2002. 52. Ugyanazon műben találjuk Zöld Péter legutóbbi biográfiáját és a bibliográfiát.

² Petrás 1842. 24–26.

³ A moldvai katolikusok történeti tudatáról és identitásuk változásáról lásd még Pozsony 2002. 86–101., 129–139.

Az utóbbi két évszázadban két újabb tényező kapcsolódott ehhez az oppozícióhoz, amelyeket döntő fontosságúaknak tartunk a moldvai katolikusok identitáskrizisének kialakulásában: a politika és a historiográfiai mítoszok, melyek között szoros az összefüggés. Mind a magyar, mind a román historiográfia alkotott hasonló mítoszokat, de nem mindegyik volt meghatározó az identitáskrizis kialakulásában. Bárhogyan is határozzuk meg a mítoszokat,⁴ nem hagyhatjuk figyelmen kívül, hogy egyfajta hitet, ideált jelentenek azok számára, akik ezt elvégzik. Nem áll szándékunkban lerombolni ezeket a mítoszokat, de szükségesnek tartjuk kialakulásuknak vizsgálatát egy olyan ideológiai kontextus felől, amelyben ezek megfogalmazódtak és elfogadottakká váltak. A politikai ideológiák ugyanis mindig komoly veszélyt jelentettek a történetírás számára, és ez ma is így van. Minél vitatottabb politikailag egy téma, annál kozmetikáltabb lesz a historiográfiai alkotás. Ez a megjegyzés mind a román, mind a magyar historiográfiára egyaránt érvényes.

A moldvai katolikusok román eredetének mítosza

Az 1940-es években fogalmazódott meg a moldvai katolikusok román eredetének elmélete. Ez nem Dumitru Mărtinaş munkájával⁵ kezdődött, melyet egyfelől túlértékeltek követői, másfelől pedig hevesen támadtak ellenfelei. Dumitru Mărtinaş az elmélet produktuma volt, amelyet átvett, és amelynek új arculatot adott, kiegészítve ún. tudományos érvekkel. A csángók román eredetét először Constantin Lozincă említi meg, aki 1935-ben egy levelet küld Nicolae Iorgának, amelyben a Bákó környéki katolikusok román viseletéről, szokásairól és neveiről ír.⁶ A szerző valószínűleg pozitív benyomást akart kelteni a nagy történetésben, a korabeli történetírás releváns alakjában, aki időnként írt a csángókról is, akiket magyar eredetűeknek tartott.⁷ A levél csak részben hatotta meg Iorgát, aki publikálta is azt, de egy előszót is írt hozzá, melyben megkérdőjelezi a tények igazságát: „ezeket a sorokat kaptuk, amelyekben sok csángó román eredete lepleződik le” (kiemelés tőlem – M. D.).⁸ Néhány hónappal később megjelent cikkében Constantin Lozincă bejelentette készüléfében levő dolgozatát a moldvai katolikusok román eredetéről.⁹ Szándéka nem valósult meg, a dolgozat nem jelent meg nyomtatásban, de érdemes megemlíteni, mert ismereteink szerint ez volt az első konkrét megfogalmazása a csángók román eredetének. Tudományos érvek nem támasztották alá, gondolatait valószínűleg saját belátása szerint szervezte a szerző. Lehetséges, hogy befolyásolta Iorga nézeteit is, mert 1939-ben a nagy történész egy vegyes eredetet ajánlott a moldvai katolikusok esetében: román és székely eredetet.¹⁰

A moldvai ferencesek vezetője, Iosif Petru M. Pal volt az első, aki úgynevezett tudományos érvekkel alapozta meg a román eredet elméletét. 1941-ben megjelentetett egy könyvet, melynek címe: *Originea catolicilor din Moldova și Franciscanii, păstorii lor de veacuri*.¹¹ Ebben a művében inkább csak az eredet kérdését tárgyalja a kor hagyományos sémáját követve, valamint történelmi, etnikai, etnográfiai, földrajzi, etnológiai, nyelvészeti és logikai érvekkel szemléltetve a moldvai katolikusok román eredetét. A

⁴ Lásd Boia 2002. 53–55.

⁵ Mărtinaş 1985.

⁶ A levél megjelenési helye: *Revista Istorică*, 1935. 10–12. sz. 402–403.

⁷ Ugyanazon évben (1935) az *Oameni care au fost* II. című művében, a 192. oldalon Iorga megjegyzi, hogy „maguk a hegyekben élő magyar parasztok is »románoknak« nevezik önmagukat”. Román öntudat megállapítása, de a magyar eredeté is!

⁸ *Revista Istorică*, XXI. évf. (1935) 10–12. sz. 402.

⁹ *Poporul românesc*, V. évf. (1936) 3. sz. 52.

¹⁰ *Neamul românesc*, (1939) február.

¹¹ Petru M. Pal 1941.

következő évben újra kiadja könyvét, kiegészítve ezt egy második résszel: *Franciscanii păstori de veacuri ai catolicilor din Moldova*¹², amelyben a ferenceseket mintegy a románság bajnokaiként tünteti fel a moldvai katolikusok között. Azokban az években még két cikket publikált a *Viața* című évkönyvben, amely a ferencesek patronátusa alatt jelent meg.¹³

Iosif Palt egy másik katolikus pap követett, Ioan Mărtinaș,¹⁴ aki egy füzetet adott ki sokatmondó címmel: *Cine sunt catolicii moldoveni?*¹⁵ Tulajdonképpen Iosif Pal nézeteinek radikálisabb újrafogalmazásáról van szó. Mărtinaș, aki a katolikus egyház történézésének vallotta magát,¹⁶ a moldvai katolikusok románságát hangoztatta, ugyanakkor keményen támadta a katolikusellenes viselkedésmódot.¹⁷

Ahhoz, hogy helyesen értelmezzük és hogy megértsük a román eredet elméletének kialakulását, először is két alapvető premisszát kell elemeznünk: az 1940-es évek politikai-ideológiai kontextusát, valamint a moldvai katolikus egyháznak a modern román államba való integrálódásának körülményeit.

Az 1918-ban megalakult Nagy-Románia igen nagy mértékben megváltoztatta az ország etnikai és vallási struktúráját. Az etnikai kisebbségek a lakosságnak szinte 30%-át tették ki.¹⁸ A békeszerződések, amelyek a kisebbségeknek nagymértékű szabadságot biztosítottak, természetesen a román kormányok kisebbségpolitikájának csak elméleti alapjait jelentették. Az itt megfogalmazott irányelvek, valamint a környék jelenlegi helyzete között meglehetősen nagy volt a különbség.

Egyes kisebbségek, főleg a népesebbek, nem fogadták el az új határokat, emiatt lázadoztak, amit főleg az iskolákban és templomokban, vagyis az állam által kevésbé felügyelt intézményekben provokáltak, mivel a régi világ visszaállításában reménykedtek. Főleg az erdélyi magyarságról van itt szó, amely nem akart az új román államba integrálódni. Ezt támogatta a magyarországi revizionista propaganda, és annak határokon túli képviselői. Magyarország területi veszteségei az első világháború után frusztrációt váltott ki a magyarokban, bárhol is éltek ők. Ez a frusztráltság radikalizálta mind a politikai, mind a kulturális diskurzust. A historiográfia terén Magyarországon például egy olyan iskola alakult, mely diskurzusát az elvesztett területek, de különösen az Erdély feletti történelmi jog bizonyítására irányította. A revizionista áramlatok folytán, amelyek az első világháború más vesztes nemzeteinél is felütötték fejüket, az ilyesféle revizionista diskurzusok politikai téren is egyre veszélyesebbek lettek.

Ezek az attitűdök táplálták a román nacionalizmust is. Annak félelmében, hogy erőszakkal próbálják majd megcsonkítani az egyesített területeket, a román nacionalizmus nem csekély területet nyert a román társadalom kellős közepén, különösen az 1930-as években. A lehetséges főellenség Magyarország volt. A sajtóban azonban már dúlt egyfajta propagandaháború. Az itt kifejtett nézetek, minél nagyobb közönséget célozva meg az illető újság vagy folyóirat, fokozatosan egy általános magyarellenés attitű-

¹² Uő 1942. A könyvet Bákóban újra kiadták 1997-ben, de a reprint szabályait nem tartották be: a borító bal felső sarkába a román zászló került, míg a könyv közepén, a két rész között a szerző Petre Râmneanțu tanulmányairól írt kommentárjai jelennek meg.

¹³ Uő 1941. 56–60., 1942. 40–46.

¹⁴ Ioan Mărtinaș Dumitru Mărtinaș testvére volt.

¹⁵ Mărtinaș, I. 1942.

¹⁶ A háború éveitől a *Lumina Creștinului* című lapban közzétett egy cikksorozatot a moldvai katolicizmus történetéről.

¹⁷ Mărtinaș, I. 1942. 35–36.

¹⁸ Livezeanu 1998. 17–20.

döt váltottak ki a románok körében. A magyarellenesség csak egyik dimenziója volt a román nacionalizmusnak a zsidóellenesség mellett, e kettő lévén a románság fő ellen-sége. Ugyanakkor azt is meg kell említeni, hogy egy ilyen attitűdnek a kor mentalitásába való beférkőzését csak könnyítette annak az állam által kidolgozott programtervezetnek a hiánya, amely a kisebbségek asszimilálására irányult volna.

A kisebbséghez való többé-kevésbé konfliktusos viszonyulás erősített egyfajta román specifikum-tudatot, amely szélsőséges kifejezésformáiban egy ideál utópiáját rajzolta meg egy nemzetileg, etnikailag, kulturálisan és felekezetiileg homogén szervezet formájában.¹⁹ A két világháború közti nacionalizmus vezéralakjai – Nichifor Crainic és Nae Ionescu – számára az ortodoxia a román nacionalizmus egyik fő alkotóeleme volt.²⁰ A nemzeti ortodox diskurzus a két világháború között vált népszerűvé, melynek irányelveit a sajtó, a könyvek, valamint az írni-olvasni tudók nagy száma terjesztette.

A román ortodox nacionalizmus a moldvai katolikus közösségeket is veszélyeztette a két világháború között. A papok különféle jelentései egyfajta realitást tükröznek a kishivatalnokok törvénytelenégeiről és főleg egy adott szellemiséget, amely vagy a hivatalnokokat, vagy a katolikus értelmiség elit rétegét érintették, és amely különösen alkalmas arra, hogy az adott közösség barométere legyen.

A moldvai katolikusokat következetesen „unguri”-nak csúfolták. Ez a megnevezés nem a két világháború közötti időszak újítása, mert már a középkortól kezdve a katolikusokat „unguri”-nak nevezték, ami többségük eredetét is bizonyítja. De ez a megnevezés ekkor, a két világháború között nyerte el pejoratív értelmét. Példa erre, mikor 1933-ban a szabófalvi pap panaszkodott a püspöknek, hogy a helyi törvényszékeken a katolikusokat „hamis esküt tevő magyarok” támogatják.²¹

Az „ungur” név jelentésével kapcsolatban nagy jelentősége van Iacob Ferent említésének 1943-ból. Kifejti, hogy 1942 februárjában, amint Gorzafalván volt prédikálni és temetni, megragadta az alkalmat, „hogy szertefoszlasson egyes előítéleteket és vádaskodásokat, amelyek igazságtalanul érték a moldvai katolikusokat. Ismert az a szemrehányás – főleg az utóbbi időben –, hogy katolikusnak lenni annyit jelent, mint magyarnak, árulónak, idegennek lenni stb. Ezt nehezményezik a mi katolikusaink, és még hozzá nagyon is jogosan. A rokkantak, nyomorékok, halottak vagy kitüntetettek, akik a bolsevizmus elleni harcból, a frontról hazatérnek, bizonyítják, hogy elítélésük igazságtalan, égbekiáltó.”²² A mise alatt megpróbálta megnyugtatni őket, megmagyarázva nekik, hogy nem idegenek, és hogy az ők törvényeik se nem magyar, se nem német, hanem keresztény törvények. Később még visszatérünk erre az esetre, melynek következményeként a katolikus pap ellen pert indítottak, amelyet egy házkutatás előzött meg. Azzal vádolták, hogy csúfot űzött az ortodox egyházból. Visszatérve a pap diskurzusához, megfigyelhető a katolikusellenes magatartás, a magyar identitás pejoratív jellege. Igaz, hogy ez a dolog hangsúlyozottabb lett a bécsi döntés után, de a probléma maga jóval korábbi.

A román nacionalista ortodox diskurzus a környékbeli hivatalnokok szintjén volt érzékelhető, az értelmiség kisebb vagy nagyobb rétegének szintjén, amely napirenden volt a sajtó tudósításaival és a kor ideológiai vitáival. Nem mellőzhetjük azt a tényt

¹⁹ Boia 2002. 102–103.

²⁰ Uő 2002. 103., Livezeanu 1998. 22–23.

²¹ AERC Iași, Dosar 1/1866. f. 109.: „În judecătorile de pe la noi, de multe ori catolicii noștri sunt tratați de unguri sprejuri...”

²² Iacob 1943. 60.

sem, hogy némely hivatalnok nem a helyi közösségből származott, hanem az ország más területeiről, és ők egyáltalán nem voltak hozzászokva ahhoz, hogy együtt éljenek a katolikusokkal. Ebbe a kategóriába tartoztak általában a rendőrök és a tanítók. Különbösen a legtöbb zaklatás, visszaélés éppen az ők részéről érte a moldvai katolikusokat.

A rendőrfőnökök, a korabeli kinevezési rendszernek köszönhetően a szülőföldjükről érkeztek előre megformált nézetekkel és ítéletekkel a katolikusokat illetően. Például Bălțați rendőrfőnöke 1925 őszén elkobozta a *Lumina Creștinului* lapot, amelyet a katolikus tanító osztogatott az előfizetőknek, majd megtiltotta, hogy este és reggel harangozzanak „annak ürügyén, hogy vészjelzés lenne...”!²³

A vallásgyakorlás gyakran problematikusává vált, főleg a civil vagy katonai hivatalnokok buzgósága miatt. Sokféle ürügyet találtak arra, hogy a gyerekeknek és a fiataloknak megmutassák az ortodox egyház nemzeti jellegét. A katonai előképzések során, egy 1934–1935-ben érvénybe lépő törvény alapján a fiatal katolikusokat kötelező módon ortodox templomokba vitték, „kijelentvén nekik, hogy ez a nemzeti templom”.²⁴

A legtöbb visszaélés az iskolával kapcsolatban történt. A tanítók, mint közhivatalnokok, akik közvetlen kapcsolatba kerültek a katolikus gyerekekkel és fiatalokkal, meghatározó szerepet kaptak az öntudat modellálásában, mely sokszor nem egyezett a katolikus pap nézetével. Egyes tanítók kötelezték a tanulókat, hogy ortodox szertartáson vegyenek részt, ortodox módra vessenek keresztet, valamint megtiltották a katolikus papoknak vagy kántoroknak, hogy megtartsák a vallásórákat. Văleni papja ilyesfajta visszaélések miatt panaszkodott a diószéni tanítókról a püspöknek,²⁵ majd 1934-ben arról szólt, hogy az iskolák igazgatói megakadályozzák a vallásóra megtartását.²⁶ A vallásóra a konfliktusok állandó kiváltója volt és gyakran kedvező alkalom a katolikus vallás képviselőinek megtámadására.²⁷

Releváns forrás Suceava papjának 1939. október 22-i jelentése, melyet a püspöknek címzett, s mely szerint: az ortodox–katolikus vegyes házasságból született gyerekeket a szülők kérésére sem akarta a jegyző római katolikus vallásúaknak bejegyezni; a tanítók megtiltották a gyermekeknek, hogy katolikus templomba járjanak, különösképpen ünnepekkor; ugyanazon tanítók kötelezték a tanulókat, hogy ortodox módra, három ujjal vessenek keresztet.²⁸ Ugyancsak jelentős a nacionalista buzgóság megértése érdekében ugyanazon pap megjegyzése: „minden hivatalnok, jegyző, rendőrfőnök, tanító, kiknek nagy része nem is román származású, *de buzgó és behódoló*, teszi az eszét a vallásos jó ellenében” (kiemelés tőlem – M. D.).²⁹

Néhány elszigetelt esetet mutattunk be, amelyeket napjainkig megőriztek a dokumentumok. Az általánosítás nem vonatkozhat minden egyes katolikus közösségre és minden egyes hivatalnokra, de a többségre mindenképpen igen. Azonban a katolikus papok siránkozásaiából kiderül, hogy valóban létezett egy általános katolikusellenes attitűd a két világháború között.

A helyzet 1938 után rosszabbodott, amikor a kisebbségekre vonatkozó törvényrend szigorúbb lett. Valószínű, hogy egyes hivatalnokokat éppen ez a kisebbségellenes tör-

²³ AERC Iași, Dosar 2/1855. f. 262.

²⁴ Uo. Dosar 2/1859. f. 337.

²⁵ Uo. Dosar 1/1847. f. 383.

²⁶ Uo. Dosar 1/1847. f. 400.

²⁷ Uo. Dosar 1/1864. f. 127.

²⁸ Uo. Dosar 1/1866. f. 239.

²⁹ Uo. Dosar 1/1866. f. 239.

vényrend bátorított katolikusellenes viselkedésmódjukban. Ebben az új helyzetben a püspök betiltotta a magyar nyelvű énekelést és imádkozást.³⁰

Észak-Erdélynek a bécsi döntés eredményeképpen történő átengedése és az Antonescu-féle diktatúra berendezkedése után a magyarellenes attitűd szinte országos méretet öltött. Az Erdélyből menekülők hulláma, valamint az ultranacionalista magyarok néhány faluban elkövetett atrocitásainak híre egy nemzeti szellemiséget, hangulatot váltott ki. Romániában maradt még egy pár százezer magyar Erdély többi részén, akik saját bőrükön tapasztalhatták az új határokon túli testvéreik tetteinek hatásait. De nemcsak ők szenvedtek, hanem a moldvai katolikusok is, akiket a magyar kisebbséggel egy sorba soroltak, és akiket románelleneseknek tartottak. Iosif Petru M. Pal már 1941-ben vádolta azokat az írókat, akik magyaroknak tartották a moldvai katolikusokat, „sőt, a román haza iránti ellenségeskedéssel gyanítottak és vádoltak minket”.³¹ A történésez pap kijelentését több korabeli forrás igazolja.

1941-ben egy tanító a következőket mondta katolikus tanítványainak: „A háború végén a katolikusok vagy Magyarországra mennek, vagy áttérnek az ortodox hitre, vagy le fogják lőni őket.”³² Lehetséges, hogy ez csak egy egyedi eset; túlzás, legalábbis az iskola esetében, de egy olyan katolikusellenes attitűdöt jelez, amelyet az öntudatok modellálója, a tanító promovál!

A helyi hatóságok nem állítottak ki állampolgári iratokat a moldvai katolikusoknak, mivel úgy tartották, hogy „aki katolikus vallásúnak született és kereszteltetett, az nem tekinthető román etnikumúnak és román származásúnak” – utalván a belügyminisztérium egyik rendeletére.³³

A katolikusok közül egyes kisebb hivatalnokok félni kezdtek, hogy megfosztják funkciójuktól.³⁴ Iosif P. M. Pal, aki könyveiben a moldvai katolikusok állampolgári jogaiért harcol, arról panaszodik, hogy: „köztük olyanok is vannak, akik megtagadják a közéleti, katonai, sőt oktatási jogaikat”.³⁵ A katonaság és a rendőrség keretében működő szigorú törvények nem engedték meg az itt dolgozó kádereknek, hogy a katolikus valláshoz tartozzanak.³⁶ Valószínűleg ezek a híresztelések győzték meg a halasfalvi katolikus polgármestert, hogy családjával együtt áttérjen az ortodox vallásra, miután nagyon is ellenségesen viszonyult a katolikus egyházhoz és a paphoz is.³⁷

A legalapvetőbb állampolgári jogokat szándékosan mellőzték, olyannyira, hogy 1942-ben egy katolikus faluban megvonták az „unguri”-oknak bélyegzett lakosok szavazati jogát.³⁸ Maga a prefektus is, a kormány területi képviselője, hasonlóképpen egy ilyen katolikusellenes magatartást gyakorolt. Bákó megye prefektusa a következőket írta Iosif Petru Palnak, a moldvai ferencesek vezetőjének: „*Ami nem ortodox, az nem lehet román*, ezért Önök, katolikusok, nem románok” (kiemelés tőlem – M. D.).³⁹

A határok megerősítésére néhány katonai alakulatot létesítettek, de csak az ortodox lakosságot sorozták be, mert a Nagyvezérkar parancsa világos volt: „KATOLIKUSO-

³⁰ AERC Iași, Dosar 1/1848. f. 254.

³¹ Petru M. Pal 1941. 11.

³² Coșa 2001. 37.

³³ Uo. 35.

³⁴ AERC Iași, Dosar 2/1859. f. 389.

³⁵ Petru M. Pal 1941. 19.

³⁶ AERC Iași, Dosar 2/1859. f. 399.

³⁷ Uo. 1/1866. f. 291.

³⁸ Coșa 2001. 37.

³⁹ Uo.

KAT NEM FOGADUNK!” A katonai vezetőség tájékoztatva volt arról, hogy „az első háborúban a katolikusok töltött káposztával várták a német–magyar csapatokat”, és hogy „ha ma valamiféle magyar beavatkozás történne, a KATOLIKUSOK lemészárolnák a Románokat”!⁴⁰

A hatóságok katolikusellenes magatartását az illető községek ortodox lakosai is átvették. A katonai szervek által gyakorolt felekezeti szegregáció egyes ortodoxokat arra ösztönzött, hogy káromolják és fenyegezzék a katolikus lakosságot: „Tavasszal átrakunk titeket a határon a fenébe, ezentúl leterítünk titeket, és 25-öt adunk nektek!! A zsidók után rátok kerül a sor; a keresztes Istenit a bangyinjainak!! Rosszabul jártok majd, mint a zsidók!!”⁴¹ A csügesi pap arról panaszkodott (Csüges határhelyiség lévén), hogy kénytelen híveit védelmezni, akik a katolikus- és magyarellenos magatartások ártatlan áldozatai. Különböző esetekben, így például a malomban, a pékségben vagy akár az élelemosztásnál a katolikusok saját személyük elleni sértésekkel szembesültek: „Na nézd, a magyarok, már nem férsz el tőlük sehol!... Menjetek máshová!”⁴² Vegyes közösségekben, amelyekben előzőleg nem léteztek nézeteltérések a lakosok között, konfliktusos helyzet alakult ki a hatóságok viselkedésmódjának köszönhetően. A modellt könnyű volt átvenni.

Ez lenne az uralkodó hangulat a moldvai katolikus falvakban a világháború első éveiben. Természetesen nem tarthatjuk kizáró jellegűnek, minden katolikus falura jellemzőnek, de számolnunk kell a jelenség általános elterjedtségével. A katolikusok szellemi vezetője a pap volt. Az egyház és a hívek közötti kapcsolat rendkívül szoros volt, és ma is az. A pap az egyetlen katolikus értelmiségi a közösségben, legyen az akár idegen misszionárius pap, akár helybéli klérus. Kialakult egy „bennszülött” papi réteg a moldvai szemináriumok működésének köszönhetően.

Mindig a katolikus papok voltak azok, akik a híveik védelmére keltek. Már említettük Ferentz Iacob pátert, aki Gorzafalván 1942. február 1-én megpróbált lelket önteni híveibe. A mise után házkutatást végeztek nála, majd törvényszéki pert indítottak ellene. A panaszt egy szegény asszony alakja mögül tették meg, aki annyira megijedt, hogy a törvény előtt már nem vállalta a hamis vádak: „*Mások írták, és engem kényszerítettek*, hogy odategyem az ujjam, és most miattuk kell járjam az utakat, én, szegény asszony” (kiemelés tőlem – M. D.)!⁴³ Közben a helyi sajtóban megjelent egy cikk, amelyben bejelentették, hogy a papot törvényre adták, mert „káromolta a Megváltót, azt állítván, hogy az ortodox vallás alávalóbb, mint a katolikus”!⁴⁴

„Hogyne szólalnék meg, amikor fényes nappal híveimre lövöldöznek? »Gyertek, hé, lőjük le ezeket a magyarokat!« Csak azok tudják és értik meg a helyzetünket, akik itt élnek! Különösen amióta itt a határ!”⁴⁵ – érvelt a csügesi pap, akinek valószínűleg ajánlották, hogy toleránsabb legyen a hatóságokkal szemben.

Nemcsak a papok védelmezték híveiket. Az utóbbiak sorozatos kérelmeire Robu érek egy beadványt intézett Antonescu tábornagyhoz a moldvai katolikusok helyzetének orvoslása érdekében. A beadvány szerzője Iosif Petru M. Pal⁴⁶ volt, a moldvai ferencesek vezetője, ugyanaz a személy, aki a katolikusok román identitását több könyvében és

⁴⁰ AERC Iași, Dosar 2/1859. f. 389.

⁴¹ Uo. Dosar 2/1859. f. 389.

⁴² Uo. Dosar 1/1834. f. 400.

⁴³ Iacob 1943. 62.

⁴⁴ *Bacăul*, 1942. ápr. 29., idézi Iacob 1943. 61.

⁴⁵ AERC Iași, Dosar 1/1834. f. 400.

⁴⁶ Uo. Dosar 1/1848. f. 229.

cikkében hangoztatta. A beadvány a moldvai katolikusok állapotának, a helyi hatóságok magatartásának, valamint a két táborban uralkodó hangulatnak egyfajta szintézise: „egy idő óta viszont ellenséges hangulat alakult ki az itt élő békés emberek kárára. Minden adódó alkalommal szemükre vetik, hogy ungurok, magyarok, csángók, bangyinok, és ezt nemcsak magánszemélyek cselekszik, hanem egyes katolikus településekről származó hivatalnokok is. Némelyek idegenként, a haza ellenségeiként kezelik őket, megtagadják tőlük még a román nevekhez való jogukat is.”⁴⁷

A kormány egy 1943-as hivatalos nyilatkozatban tudatta a püspökkel a moldvai katolikusok helyzete érdekében hozott intézkedéseket, és arra kérte őt, hogy a jövőben közvetlen módon jelezze, ha e rendeleteket nem tartják tiszteletben.⁴⁸ A püspök ezt meg is tette pár hónappal később,⁴⁹ mivel a katolikusokat továbbra is megfosztották jogaiktól. Nem kaphattak román állampolgári igazolványt, nem vásárolhattak földet, csak eladhatták azt.⁵⁰ Azt hihetnénk, hogy a rendeleteket végül is alkalmazták, mert az 1943-as év vége felé a katolikus papok jelentései, panaszkodásai már nem voltak annyira intenzívek.

Ebben az új helyzetben maguk a papok lettek azok, akiknek hazafiasságukat és román eredetüket kellett bizonyítaniuk. Iosif Petrișor csügési lelkész patetikusan intézte egy katonai egység vezetőjéhez a következőket: „EZREDES ÚR, én nem értem, miért gyűlölnék minket. Mert hát én sem magyar, sem csángó nem vagyok, ezt az iratokkal is bizonyítani tudom, *román generációk leszármazottja vagyok...* lelkészi kinevezésem ebbe a határ menti községbe is *éppen a román ügy támogatása, hazánk érdekeinek szolgálata miatt történt...*” (kiemelés tőlem – M. D.).⁵¹

Ahhoz, hogy híveiket megvédjék, a lelkészeknek ezek román voltát és a vádak hamisságát kellett bizonyítaniuk. Egyre gyakrabban utaltak a katolikusok által szerzett kitüntetések sokaságára, a halottak és sebesültek nagy számára a bolsevikok elleni harcban.⁵² Ezzel viszont nem sok sikert értek el a helyi kishivatalnokoknál. Ahhoz, hogy a moldvai katolikusok állampolgári jogait támogassák, a történelemhez fordultak. Egy olyan történelemhez, amelynek bizonyítani kellett a moldvai katolikusok román eredetét, mert tulajdonképpen ez volt a fő probléma. Nem kaphattak román igazolványokat, mert magyaroknak tartották őket. Bár az utolsó népszámláláskor egész falvak vallották magukat román nemzetiségűeknek! Ebben a katolikusellenes hangulatban a historiográfiai ambíciókkal rendelkező értelmiségi elit a moldvai katolikusok román eredetét próbálta bizonygatni. Nem érthetjük meg az illető szerzők konstrukcióit, ha nem integráljuk azokat a kor antikatólikus hangulatába, és nem vesszük figyelembe a papok védnöki szerepét.

Iosif P. Pal munkásságának célja világosan meghatározott könyvének bevezetőjében, és magában a műben. Tőle eltérően Ioan Mărtinaș nem alkot egy szisztematikus, ugyanakkor tudományos igényű érvelést, stílusa inkább retorikus. Az ő hatása a katolikusok román eredetének elméletére vonatkozóan csak utólagos, mely művével testvérére, Dumitru Mărtinașra igyekezett hatni.

⁴⁷ Coșa 2001. 36.

⁴⁸ Uo. 36.

⁴⁹ Uo. 36–37.

⁵⁰ AERC Iași, Dosar 2/1859. f. 411. és 413.

⁵¹ Uo. Dosar 1/1834. f. 390.

⁵² Uo. Dosar 2/1859. f. 389.

A történeti mű, amelynek azonnali hatása volt, Iosif Petru Palé. Ő a román eredet elméletének megalkotója! Művének megjelenése után a katolikus papok hamar átvették történelmi érvelését, akik saját parókiájuk esetében hasznosították azt.⁵³

A hatóságoknak viszont nem volt elegendő a Iosif Petru Pal könyvének első kiadásában (1941) kidolgozott történelmi érvelés. Talán azért nem nyerte el bizalmukat, mert a hatóságok elleni támadással gyanúsították. Következésképpen a kormány új módszert vetett be az etnikai hovatartozás meghatározása céljából: a vérvizsgálatot. Dr. Petre Râmneanțu,⁵⁴ a kolozsvári egyetem Szebenbe költözött higiéniai intézetének munkatársa kapta azt a megbízatást, hogy vizsgálja meg a moldvai katolikusok antropológiai és biológiai struktúráját.⁵⁵ Ennek eredményeként született meg egy újabb román nyelvű tanulmány⁵⁶ és egy német nyelvű brosúra⁵⁷ a moldvai katolikusok román eredetéről, amelyet rasszista módszerekkel „bizonyítottak”.

A moldvai katolikusokat illetően dr. Râmneanțu küldetésének voltak pozitív hatásai. Az ő eredményeinek szerepe volt abban, hogy az Antonescu-rezsim beavatkozott a helyi kishivatalnokok katolikusellenes magatartásába. Néhány évig – igaz, nem túl sokáig – a moldvai katolikusok nem jelentettek problémát a hatóságoknak. A dossziét lezárták mind a hatóságok, mind a történész katolikus papok. Mindegyik fél megtalálta azt, ami után kutatott: a katolikusok román eredetét a legújabb tudományos (rasszista!) módszerekkel bizonyították, és ez integrálta őket a román nemzetbe, az ortodoxokkal egyenlő jogokat biztosítva nekik. Természetesen előfordultak még zaklatások a hivatalnokok részéről, de már csak elenyésző mértékben.

A politikai és ideológiai kontextus csak katalizátora volt egy olyan folyamatnak, amely az olasz misszionáriusok és a magyarok közötti konfliktusok idejében kezdődött. Az olasz misszionáriusok hatására valóságos ellenszenv alakult ki a magyar klérussal szemben, amelynek tagjait eltávolították a moldvai parókiákról. Amikor a helyi klérus átvette az illető parókiákat, átvette a magyar papok és a román nyelv iránti magatartást is. A moldvai katolikusok romanizálása nemcsak a román államnak köszönhető, hanem főleg a katolikus klérusnak, először az olaszoknak, majd a helybeli. A jászvásári Szeminárium, amely működésének első ötven esztendejében helyi klérusokat képezett, a jászvásári püspök azon szerződésének köszönhetően jött létre, melynek értelmében román nyelven képezik ki a papságot, és megakadályozzák az erdélyi magyar papok bejövetelét.⁵⁸ Ez az intézkedés a román oktatás Spiru Haret által kezdeményezett nagyfokú átszervezésének része volt. Mielőtt azonban bírálnánk ezeket az intézkedéseket, ne feledjük, hogy Európában, legalábbis Közép-Európában jellemzőek voltak az ilyen oktatási asszimilációs, egyfajta modern nemzeti megnyilvánulási kontextusban. Ez alól Magyarország sem volt kivétel.

A moldvai katolikusok román eredetének elmélete a háború éveinek krízishelyzetében fogalmazódott és alapozódott meg, ahogy láttuk, egy feszültségteljes kontextusban. A moldvai katolikusok helyzetének megítélésükor nem szabad elfelednünk, hogy általa-

⁵³ AERC Iași, Dosar 1/1834. f. 390. A pap utalásai a történelmi adatokra és Kogălniceanu álláspontjára arra engednek következtetni, hogy Iosif Petru Pal könyvéből vette át őket.

⁵⁴ Petru Râmneanțuról és kutatásairól lásd Bucur 2002. 36–37., 136–137., 143–146.

⁵⁵ P. Râmneanțu hivatalos küldetéséről lásd Petru M. Pal 1942. 92–93.

⁵⁶ P. Râmneanțu 1943. 51–65.

⁵⁷ Uő 1994.

⁵⁸ AERC Iași.

ban Délkelet-Európában az etnikai kisebbségek tagjai „idegeneknek” voltak bélyegezve, annak ellenére, hogy családjaik már évezredek óta az illető térségben éltek.⁵⁹ Másrészt pedig a nacionalizmus és a szélsőséges magatartás egész Európában, természetesen Magyarországon is napirenden volt a két világháború közötti időben és a háború alatt is.

A moldvai katolikusok problémáinak fokozódásában a budapesti megnyilvánulásoknak is nagy szerepük volt. Ioan Mărtinaș páter egy budapesti rádióban elhangzott hír következtében Magyarországnak a moldvai katolikusok által lakott területek iránti igénye ellen szólalt fel.⁶⁰

Példaértékű lehet azon munkák címeinek felsorolása, amelyek ebben az időben jelentek meg Magyarországon, főleg a kutatóknak nyilvánított magyar szerzők non-konstruktivista magatartására vonatkozóan. Már ezek a címek is reflektálnak a szerzők Romániával szembeni előérzeteire, és egy kevésbé tudományos kutatás objektivitására. 1940-ben Baumgartner Sándor sokatmondó címmel adott ki egy könyvet: *Moldva, a magyarság nagy temetője*.⁶¹ Györffy István is több tanulmányt közölt a csángókról a *Magyar nép – magyar föld* című kötetében.⁶² Csángókról szóló monográfiát adott ki Mikecs László 1941-ben,⁶³ majd 1943-ban egy újabb tanulmányt közölt egy olyan gyűjteményes kötetben, amelyet politikai érdekből adtak ki: *Magyarok és románok*.⁶⁴

Siculus álnév alatt jelenik meg egy könyv 1942-ben, amely nagyon heves nyelvezetet használ Romániával szemben.⁶⁵ A kötetet záró szónoki hangvétel adekvát módon szemlélteti az 1940-es évek Magyarországnak sajátos nyelvhasználatát, amelyet megértesített néhány, az első világháborúban elvesztett terület visszaszerzése: „Magyarországnak az újjáépülő Európában középhatalmi szerepet szántak. Erre rá is szolgált ezeréves történelme, áldozatos Európavédelme, államalkotó képessége és kulturális előrehaladottsága következtében. A moldvai magyarok biztosan meghallják ennek az új Magyarországnak a szavát. Magyarország súlya és az Európát újjárendező baráti nagyhatalmak segítsége eléri azt, hogy a vadaknak is kijáró legelemibb emberi és nemzeti jogokat a moldvai magyaroknak is megadják.”⁶⁶

A kiadásoknak (2–3 év alatt több cikket és könyvet adtak ki a csángókról a két világháború között, mint a média által közkezdvelt témákról) és a média (sajtó és a rádió) erejének Magyarországon meghatározó szerepe volt a moldvai magyarok román eredetére vonatkozó elméletének promoválásában, éppen azon reakciók által, amelyeket kiváltott. Az elmúlt két évtizedben ismét újrakezdték ezt a párbajt, ami már állandósult, ez pedig csak erősíti a moldvai katolikusok identitáskrisziséit.

Mondandómat Ioan Cavaler de Pușcariu szavaival zárnám, aki az osztrák–magyar Habsburg rezsim elismert erdélyi román katonai tekintélye volt: „A civilizált államok esetében a patriotizmus barométere nem a helyi lakosság eredete által meghatározott, hanem az oktatás által, a kötelességérzet által, amelyet azon ország iránt tanúsít, amelyben él, és főleg azon nyugalom által, amelyet a haza intézményei biztosítanak számára.”

Román eredetiből fordította Ilyés Sándor

⁵⁹ Jelavich 1983. 135–136., lásd Livezeanu 1998. 20. (14. sz. jegyzet)

⁶⁰ Mărtinaș, I. 1942. 67.

⁶¹ Baumgartner 1940.

⁶² Györffy 1942. 450–465., 1942. 441–449.

⁶³ Mikecs 1941.

⁶⁴ Uő: 1943. 441–507. Ugyanazon évben németül is publikál: 1943. 247–280.

⁶⁵ Siculus 1942.

⁶⁶ Uo. 181.

Irodalom

- BAUMGARTNER Sándor
1940 *Moldva, a magyarság nagy temetője*. Budapest
- BOIA, Lucian
2002 *Istorie și mit în conștiința românească*. București, 53–55.
- BUCUR, Maria
2002 *Eugenics and Modernization in Interwar Romania*. University of Pittsburg Press, 36–37., 136–137., 143–146.
- COȘA, Anton
2001 Cleja. *Monografie etnografică*. Bacău
- GYÖRFFY István
1942 A moldvai csángók. In: *Uő: Magyar nép – magyar föld*. Budapest, 441–449.
1942 A romániai magyarság sorsa. In: *Uő: Magyar nép – magyar föld*. Budapest, 450–465.
- IACOB, Ferent
1943 S-a făcut dreptate. *Lumina Creștinului*, XXX. évf. (1943) febr. 60–62.
- LIVEZEANU, Irina
1998 *Cultură și naționalism în România Mare*. 1918–1930. București, 17–20.
- MĂRTINAȘ, Ioan
1942 *Cine sunt catolicii moldoveni? Iași*
- MĂRTINAȘ, Dumitru
1985 *Originea ceangăilor din Moldova*. Text revizuit și îngrijit de Ion Coja și V. M. Ungureanu, note și comentarii, bibliografie și indici de V. M. Ungureanu, postfață de Ion Coja. București
- MIKECS László
1941 *Csángók*. Budapest
1943 A Kárpátokon túli magyarság. In: *Magyarok és románok*. I. Budapest, 441–507.
1943 Ursprung und Schicksal der Tschango-Ungarn. *Ungarische Jahrbücher*, XXIII. (1943) 247–280.
- NICOLAE Iorga
1935 *Oameni care au fost*. II. 192.
- PETRÁS INCZE János
1842 Döbrentei Gábor kérdései 's Petrás Incze feleletei a moldovai magyarok felől. *Tudománytár*, VII. (1842) 24–26.
- PETRU M. PAL, Iosif
1941 Catolicii din Moldova sunt români neoași. *Almanahul „Viața”*, 56–60.
1941 *Originea catolicilor din Moldova*. Săbăoani–Roman
1942 Franciscanii minori conventuali și limba română. *Almanahul „Viața”*, 40–46.
1942 *Originea catolicilor din Moldova și Franciscanii păstorii lor de veacuri*. Săbăoani–Roman
1942 Glasul sângelui. *Originea*, 92–93.
- POZSONY Ferenc
2002 *Ceangăii din Moldova*. Asociația Etnografică Kriza János, Cluj, 86–101., 129–139.
- RÂMNEANȚU, Petre
1943 Grupele de sânge la Ciangăii din Moldova. *Buletin eugenic și biopolitic*, XIV. évf. 1–2. sz. 51–65.
1994 *Die Abstammung der Tschangos*. Sibiu
- SICULUS
1942 *A moldvai magyarok őstelepülése története és mai helyzete*. Pécs–Budapest

SZŐCS János (szerk.)

2002 *Pater Zöld*. Kétnyelvű kiadás. Csíkszereda

Neamul românească, (1939) február

Poporul românesc, V. évf. (1936) 3. sz.

Revista Istorică, XXI. évf. (1935) 10–12. sz.

Felhasznált levéltári dokumentumok

AERC Iași = Arhiva Episcopiei Romano-Catolice Iași [Iași-i Római Katolikus Püspökség Levéltára]

AERC Iași, Dosar 1/1866. f. 109.

AERC Iași, Dosar 2/1855. f. 262.

AERC Iași, Dosar 2/1859. f. 337.

AERC Iași, Dosar 1/1847. f. 383.

AERC Iași, Dosar 1/1847. f. 400.

AERC Iași, Dosar 1/1864. f. 127.

AERC Iași, Dosar 1/1866. f. 239.

AERC Iași, Dosar 1/1848. f. 254.

AERC Iași, Dosar 2/1859. f. 399.

AERC Iași, Dosar 1/1866. f. 291.

AERC Iași, Dosar 1/1834. f. 400.

AERC Iași, Dosar 1/1848. f. 229.

AERC Iași, Dosar 2/1859. f. 411 és 413.

AERC Iași, Dosar 2/1859. f. 389.

AERC Iași, Dosar 1/1834. f. 390.

